

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО АГРОБІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Дзядук Г. О.,

*аспірант кафедри економічної політики та менеджменту,
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
м. Харків*

Запропоновано концептуальні положення стратегії розвитку малого та середнього агробізнесу в Україні, що включають формулювання бачення майбутнього, місію, стратегічну мету, систему стратегічних напрямків, етапи і механізмів реалізації та сценарії подальших трансформацій, системи моніторингу та оцінки ефективності реалізації для забезпечення відтворювального потенціалу галузі як результату ефективних дій органів публічної влади.

Ключові слова: державне регулювання, механізм державного регулювання, аграрний сектор економіки, розвиток малого та середнього агробізнесу, механізм державного регулювання розвитку малого та середнього агробізнесу, концепція, стратегія, стратегічний підхід.

Dzyaduk H. O.,

*Postgraduate Student of Economic Policy and Management Department,
KRI NAPA, Kharkiv*

CONCEPTUAL FOUNDATIONS FOR STRATEGY OF SMALL AND MEDIUM-SIZED AGROBUSINESS DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article offers conceptual foundations of the strategy of development of small and medium-sized agrarian business in Ukraine, which include the formulation of the vision of the future, the mission, the strategic goal, the system of strategic directions, stages and mechanisms of implementation, and the scenarios of further transformations, the system of monitoring and evaluation of the efficiency of the implementation to ensure the reproductive potential of the industry as the result of effective actions of public authorities.

Key words: state regulation, mechanism of state regulation, agricultural sector of economy, development of small and medium-sized agricultural business, mechanism of state regulation the development of small and medium-sized agricultural business, conception, strategy, strategic approach.

Постановка проблеми. Сьогодні функціонування малого та середнього агробізнесу в Україні відбувається під впливом трансформаційних тенденцій на всіх рівнях державного управління, необхідністю пошуку нових шляхів удосконалення його механізмів та інструментів, виявлення пропорцій та сфер ринкового саморегулювання, підвищення рівня конкурентоспроможності в умовах загострення ринкових відносин. Усе більшої актуальності набуває проблема непередбачуваності впливу факторів зовнішнього середовища. Саме тому важливим є окреслення стратегічних пріоритетів шляхом розробки концептуальних положень стратегії розвитку малого та середнього агробізнесу із застосуванням переваг використання стратегічного підходу в державному управлінні. Все це забезпечить прийняття важливих державно-управлінських рішень на рівні органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, що дозволить забезпечити якість перетворень в територіальних громадах та надасть можливість визначення перспектив розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню стратегічного підходу в державному управлінні та концептуальних основ, проблем

і перспектив державного регулювання розвитку малого та середнього агробізнесу присвятили свої праці такі науковці, як А. Гершун, М. Горський, А. Гнатенко, І. Дунаєв, М. Латинін, Т. Лозинська, Ю. Лопатинський, С. Тодорюк, Ю. Ульянченко та ін. Наявність невирішеної раніше низки проблем у вітчизняній агросфері потребує визначення стратегічних пріоритетів розвитку малого та середнього агробізнесу, зважаючи на турбулентність змін та посилення невизначеності впливу зовнішнього середовища.

Метою статті є розробка концептуальних положень стратегії розвитку малого та середнього агробізнесу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація стратегічного підходу в державному регулюванні розвитку малого та середнього агробізнесу повинна спиратися на загальних засадах теорії довгострокового планування, науково обґрунтованій концепції майбутньої стратегії за результатами проведеного дослідження.

Концепція – документ, який містить генеральний задум, що визначає стратегію дій при реформуванні, реалізації проектів і програм; це система поглядів та ідей, спрямовані на вирішення конкретних проблем. Натомість, стратегія – документ, у якому визначаються пріоритети, стратегічні цілі та напрямки розвитку держави, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць [3, с. 231–234]. Поряд з тим, концепція є результатом практичної реалізації останньої, схвалення якої провакує обов'язковий, а не рекомендаційний характер досягнення намічених пріоритетів. Стратегія у разі схвалення є орієнтиром розвитку і передбачає відповідальність за невиконання положень та є обов'язковою для виконання, в то час як не всі концепції знаходять подальшу реалізацію. Це пов'язано з тим, що вони не відповідають основним критеріям стратегічних планів, а саме: не мають комплексного характеру, відсутня їх практична спрямованість, слабка орієнтація на використання переваг, потенціалу об'єктів управління тощо [2, с. 14].

Визначення стратегічних пріоритетів розвитку малого та середнього агробізнесу, на нашу думку, має відбуватися шляхом розробки концептуальних положень, які в подальшому повинні знайти своє відображення у розробці та реалізації відповідної стратегії.

Надалі важливим є зосередження уваги на послідовності розробки концепції розвитку малого та середнього агробізнесу, від правильності вибору якої залежить якість документу та послідовних трансформацій.

SWOT-аналіз є початковим етапом та основою формування концепції розвитку малого та середнього агробізнесу. Також він є проміжною ланкою між формуванням бачення майбутнього, місії та визначенням конкретних стратегічних цілей і завдань. Конкретизація цілей і завдань неможлива без отримання чіткої оцінки потенціалу підприємства і ситуації на ринку [1, с. 60]. Відповідно до отриманих результатів аналітичного дослідження та методики здійснення стратегічного аналізу надалі необхідним буде здійснення первинного SWOT-аналізу в поєднанні з PEST-аналізом (метод, що розкриває політичні, економічні, соціокультурні та технологічні фактори розвитку) державного регулювання розвитку малого та середнього агробізнесу.

За результатами сформульованих нагальних питань та проблем, які негативно впливають на функціонування механізмів державного регулювання та стримують їх подальшу розбудову, вважаємо за необхідне сформулювати бачення, місію та стратегічну мету розвитку малого та середнього агробізнесу в Україні.

Бачення майбутнього – розвинений сектор малого та середнього агро-

бізнесу, що є основою створення середнього класу у сільській місцевості та сталого розвитку територій.

Органи публічної влади забезпечують дієвість механізмів державного регулювання розвитку малого та середнього агробізнесу, ефективність державної аграрної політики створює привабливий інвестиційно-інноваційний клімат у галузі. Синергетичний ефект від співпраці неурядових організацій та представників бізнесу разом зі владою формує сучасну розгалужену інфраструктуру розвитку малого та середнього агробізнесу. На базі цього розвивається аграрне підприємництво як елемент сучасного аграрного господарювання та економічного втілення агроекологічних дій і прогресивних ініціатив.

Місією розвитку малого та середнього агробізнесу є підвищення рівня життя сільського населення, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору економіки та сталого розвитку територій.

Стратегічною метою реалізації Концепції є створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього агробізнесу в Україні шляхом імплементації комплексного механізму державного регулювання та ефективної взаємодії всіх учасників агроринку задля підвищення рівня життя сільського населення та сталого розвитку територіальних одиниць.

Відповідно до проведеного SWOT-аналізу та визначених державою довгострокових пріоритетів [5-6] формуємо стратегічні напрями розвитку малого та середнього агробізнесу в Україні:

1. Підвищення дієвості механізмів державного регулювання розвитку малого та середнього агробізнесу.
2. Забезпечення зростання конкурентоспроможності підприємств малого та середнього агробізнесу.
3. Модернізація інституціонального середовища розвитку малого та середнього агробізнесу.

Досягнення стратегічного напрямку “Підвищення дієвості механізмів державного регулювання розвитку малого та середнього агробізнесу” на нашу думку, має бути забезпечене через:

- 1) удосконалення нормативно-правового забезпечення у даній сфері;
- 2) оптимізацію фінансової підтримки малого та середнього агробізнесу з боку держави;
- 3) соціальну пропаганду розвитку сільської місцевості через імплементацію кращих закордонних практик;
- 4) всебічну розбудову комплексу аграрних послуг (підтримка аграрної освіти, наукових досліджень, агромаркетингу, агролізингу тощо);
- 5) забезпечення всебічної взаємодії між органами публічної влади на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Реалізація стратегічного напрямку “Забезпечення зростання конкурентоспроможності підприємств малого та середнього агробізнесу” сприятиме:

1. Всебічній реалізації стратегічного потенціалу підприємств малого та середнього агробізнесу.
2. Підвищенню якості менеджменту вітчизняного малого та середнього агробізнесу.
3. Нарощуванню експортної спроможності агропідприємництва.
4. Запровадженню інноваційних енергозберігаючих технологій у діяльність малого та середнього агробізнесу.
5. Підвищенню економічної ефективності та економічної безпеки агропідприємств.

Досягнення стратегічного напрямку “Модернізація інституціонального середовища розвитку малого та середнього агробізнесу” вважаємо за необхідне здійснити через:

1. Досягнення балансу інтересів всіх зацікавлених сторін в розвитку малого та середнього агробізнесу.
2. Запровадження новітніх технологій та осучаснення методів ведення малого та середнього агробізнесу.
3. Створення умов для розвитку інноваційно-інвестиційної інфраструктури в сільській місцевості.
4. Розвиток бізнес-середовища через підвищення ділової культури агропідприємців.
5. Підтримка та реалізація проектів сталого розвитку територіальних громад з боку представників малого та середнього агробізнесу.

Визначені стратегічні напрями потребують виважених державно-управлінських дій через вертикальну і горизонтальну інтеграцію комплексу взаємопов'язаних цілей, єдність та гармонізацію пріоритетів розвитку при врахуванні невизначених змін у зовнішньому середовищі. Вертикальна координація цілей та завдань дає змогу узгоджувати непов'язані між собою напрямки діяльності та формувати конкурентні переваги у даній сфері. Горизонтальна координація цілей та завдань забезпечує ефективність реалізації стратегічного потенціалу малого та середнього підприємництва. Для більш низького рівня цілей та завдань цілі вищого рівня є орієнтиром, тоді як для вищого рівня вони є інструментом реалізації.

Реалізація даної Концепції передбачається в *наступні етапи*:

I – *інституційний* (початковий) – формування та подальший розвиток необхідних інноваційних інструментів, інститутів та інституції для досягнення визначених стратегічних напрямів, оновлення відповідно до вимог сучасності механізмів державного управління;

II – *коопераційний* (середній) – поліпшення взаємодії зацікавлених сторін в розвитку малого та середнього агробізнесу, горизонтальне і вертикальне охоплення адміністративно-територіального аспекту реалізації даної концепції;

III – *модернізаційний* (кінцевий) – всеохоплююча модернізація інститутів та інструментів, врахування та реалізація економічних інтересів усіх потенційних суб'єктів малого та середнього агробізнесу.

Загальний концептуальний підхід передбачає довгостроковий розвиток малого та середнього агробізнесу України за різними сценаріями. На нашу думку, найбільш вірогідними залишаються три: *інерційний, інтенсифікації, інноваційний*.

Інерційний сценарій розвитку малого та середнього агробізнесу передбачає збереження тенденцій останніх років у галузі. Він заснований на скороченні низькорентабельного виробництва, мінімальному забезпеченні життєдіяльності сільських територій та скороченні рівня державної підтримки. Суб'єкти господарювання в даному випадку будуть орієнтуватися на низькозатратні, некапіталоємні та неенергоємні технології. Інвестиційна діяльність зростає, переважна більшість виробленої продукції буде орієнтована на внутрішній ринок, який менш вибагливий до якості товарів а послуг. Даному сценарію характерний екстенсивний тип розвитку галузі.

Сценарій інтенсифікації ґрунтується на припущенні, що найближчим чином відбудуться позитивні зміни в державній аграрній політиці. Це на-

дасть змогу для нарощення агропродукції та призупинить подальші деструктивні процеси на селі. Основу здійснення позитивних змін в аграрному секторі економіки становитимуть суб'єкти малого та середнього підприємництва, що забезпечить ріст валового об'єму сільськогосподарської продукції завдяки використанню кращих технологій, тобто розбудови майбутнього інтенсивним шляхом.

Сценарій інноваційного розвитку спирається на стабільну та гнучку систему державної підтримки та виваженого регулювання, спрямованих на забезпечення високого рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Передбачається, що держава забезпечить рівні, еквівалентні взаємовідносини аграрного сектору з іншими галузями економіки, рівних взаємовідносин між представниками малого та середнього агробізнесу.

Передбачується розвиток даної сфери діяльності шляхом впровадження передової техніки та технологій в діяльність підприємств, екологізацією виробництва, вихід та затвердження позицій на міжнародному аграрному ринку з висококонкурентоздатною продукцією. Дані відносини можуть бути реалізовані шляхом удосконалення державного регулювання у цій сфері шляхом доступності коротко- та довгострокового кредитування, оподаткування та покращення сільської інфраструктури. Розвиток малого та середнього агробізнесу відбувається інтенсивним шляхом нарощування агропромислової продукції та сталого розвитку сільських територій.

Створення умов для розвитку малого та середнього агробізнесу має відбуватися шляхом взаємодії органів публічної влади та інституцій бізнес-інфраструктури, суб'єктів малого та середнього підприємництва та їх об'єднань. Реалізація даного документа сприятиме сталому розвитку сільських територій, інноваційному розвитку аграрного сектора економіки в цілому, забезпеченню продовольчої безпеки тощо, що являються важливими стратегічними пріоритетами розвитку України та її регіонів.

Механізмом реалізації даної концепції мають стати такі заходи:

1) на державному рівні – розробка, схвалення та реалізація Державної цільової програми розвитку малого та середнього агробізнесу, що відображатиме основні пріоритетні напрями, буде деталізована за напрямами, цілями та завданнями, міститиме перелік відповідальних виконавців та необхідний обсяг ресурсів, джерел та обсягів фінансування; розробка та реалізація конкретних проектів, спрямованих на адресну підтримку суб'єктів агропідприємництва за участю залучених партнерів-учасників аграрного ринку;

2) на регіональному рівні – розробка, схвалення та реалізація цільової регіональної програми розвитку малого та середнього агробізнесу з деталізацією конкретних заходів, обсягів та джерел фінансування та окреслення відповідальних виконавців відповідно до адміністративно-територіальних одиниць; реалізація ряду проектних пропозицій, що відображатимуть досягнення конкретних заходів задля досягнення визначених результатів;

3) на місцевому рівні – розробка та реалізація місцевої програми розвитку малого та середнього агробізнесу, яка забезпечить досягнення бажаних параметрів на рівні територіальної громади; реалізація низки проектів, що уособлюватимуть всебічну підтримку та розширення наявного потенціалу сільської місцевості відповідно до концепції сталого розвитку.

Реалізувати запропоновану Концепцію розвитку малого та середнього агробізнесу в Україні з подальшим відображенням у регламентуючих до-

кументах можливо шляхом: ефективної взаємодії органів публічної влади, представників бізнесу, негромадського сектору та інших зацікавлених сторін; комплексного підходу до здійснення державного регулювання розвитку малого та середнього агробізнесу; розробка чіткого механізму та моніторингу її імплементації; запровадження переваг стратегічного контролінгу за виконанням її положень.

Моніторинг та оцінка ефективності реалізації Концепції розвитку малого та середнього агробізнесу мають проводити спеціальні органи публічної влади на центральному, регіональному та місцевому рівнях. Визначальне місце має бути відведено громадському контролю з боку неурядових організацій та незалежних інституцій. Науковий супровід аналізу має бути забезпечено спеціалізованими науковими установами.

Практична реалізація запропонованої Концепції розвитку малого та середнього агробізнесу на засадах теорії сталого розвитку передбачає пошук інноваційних підходів та комплексного механізму державного регулювання шляхом *гармонізації економічних, соціальних та екологічних індикаторів*.

З метою практичної реалізації перспективних змін у контексті сталого розвитку територій та агробізнесу необхідною є виважена державна політика регулювання розвитку аграрної економіки, що буде сприяти, з одного боку, підвищенню соціально-економічної ефективності системи аграрного господарювання, з іншого боку – дозволить спрямувати аграрні відносини в економічне русло інтеграційних параметрів [7–8]. Одночасно необхідним є використання ринкових механізмів саморегулювання, розширення перспектив розвитку аграрної підприємницької діяльності й ініціатив на основі економічної зацікавленості у виробництва якісної, екологічно безпечної продукції, яка буде користуватися попитом як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Вихід суб'єктів аграрного господарювання на новий рівень з одночасним забезпеченням економічної стабільності дозволить підвищити інвестиційну привабливість вітчизняних аграрних підприємств та запропонує нові економічні перспективи, зокрема через систему залучення іноземних інвестицій на основі спільних агроєкологічних проєктів [4, с. 138] .

Соціальна складова відображає перспективи та підвищення значущості та рівня розвитку малого та середнього агробізнесу як з боку окремих аграріїв, так і сільської територіальної громади в цілому. Окремі аграрні товаровиробники в сьогоденних умовах потребують поглиблення знань з питань інтегрування соціально-еколого-економічних аспектів у процеси господарювання. Підвищується також значення громадської думки в прийнятті важливих державно-управлінських рішень, які наповнюються соціальним змістом. Важливо врахувати дану складову з позицій умотивованих моральних принципів й критеріїв, народної мудрості, досвіду попередніх поколінь, що становить інституційний базис сільського господарства.

Практичну реалізацію збалансованого розвитку підприємств малого та середнього агробізнесу територій із позицій сталого розвитку доцільно забезпечити, на нашу думку, ефективним поєднанням двох принципів: 1) соціальної відповідальності; 2) соціальної умотивованості.

Необхідним є бачення перспектив покращання екологічного стану підприємств малого та середнього агробізнесу як складової агроєкологічної політики держави в контексті удосконалення взаємодій між при-

родним та антропогенним середовищем, виведення їх на рівень збалансування, що і є основою практичної реалізації концепції сталого розвитку. З цією метою слід по-іншому підійти до вирішення екологічних проблем, які з певною періодичністю виникають у системі аграрного господарювання. Важливо не лише долати окремі екологічні наслідки – тотальні та локальні забруднення, викиди отруйних речовин, збільшення кількості та стійкості шкідників внаслідок порушення правил агротехніки, агрохімії в культурі ведення землеробства, рослинництва, тваринництва, а попереджувати виникнення небезпечних екологічних ситуацій з використанням таких сучасних інструментів, як екологічний аудит, екологічний менеджмент, екологічний маркетинг, екологічне право тощо [4, с. 122].

Висновки та перспективи подальших досліджень в зазначеному напрямі. Концепція розвитку малого та середнього агробізнесу спрямована на підвищення якості державного регулювання в даній сфері, підвищення конкурентоспроможності інституту малого підприємництва та формування ефективного бізнес-середовища як основи сталого розвитку сільських територій. Вважаємо, що подальше практичне впровадження даного документу сприятиме всебічному розвитку аграрного сектору економіки України з дотриманням балансу інтересів всіх зацікавлених сторін та збереженням агроєкосистеми шляхом раціонального користування для майбутніх поколінь. Не менш важливим позитивним ефектом стане визначення перспектив розвитку зі сформованим позитивним відношенням з боку територіальної громади до даної сфери діяльності.

На нашу думку, реалізація концептуальних положень стратегії розвитку малого та середнього агробізнесу в Україні має відбуватися комплексно за всіма визначеними напрямками через імплементацію різноманітних програм та проектів. Успішність відповідних перетворень може бути нівельованою лише у випадку відсутності послідовності в діях органів публічної влади та належного ресурсного забезпечення бажаних трансформацій. Досягнення визначених орієнтирів потребує належного організаційного, технічного й технологічного забезпечення із залученням значної кількості ресурсів. Все це має бути передбачено при формуванні комплексного механізму державного регулювання розвитку малого та середнього агробізнесу в Україні.

Список використаних джерел:

1. Гершун А. Технологии сбалансированного управления. URL: <http://ihtik.lib.ru> (дата звернення: 01.10.2018).
2. Гнатенко А. І. Концепція як основа стратегічного планування регіонального розвитку. *Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення* : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 1 жовтня 2013 р. / за заг. ред. О. Ю. Бобровської. – Дніпропетр. : Вид-во ДРІДУ НАДУ, 2013. С.13–15.
3. Латинін М. А., Лозинська Т. М., Дунаєв І. В. Стратегічне планування : навч. посіб. / за заг. ред. д.е.н., проф. О. Ю. Амосова. 2-ге вид., перероб. та доп. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2012. 248 с.
4. Лопатинський Ю. М., Тодорюк С. І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств : монографія. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2015. 220 с.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року" від 24.05.2017 р. № 504-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250167535> (дата звернення: 01.10.2018).

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року” від 17.10.2013 р. № 806-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013> (дата звернення: 01.10.2018).

7. Ульяновченко Ю. О. Конкуренентоспроможність аграрного сектора економіки: механізми державного регулювання : монографія. Харків : Вид-во “Асоціації докторів наук з державного управління”, 2013. 368 с.

8. Ульяновченко Ю. О. Методологічні засади формування кластерної політики в умовах глобалізації. *Державне будівництво*. 2010. № 2. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua> (дата звернення: 01.10.2018).

Надійшла до редколегії 29.10.2018 р.